

ФУНКЦІОНАЛЬНА ГРАМАТИКА В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ідіоетнічна мова є інструментом спілкування, і, відповідно, ефективність комунікації залежить не тільки від функціональних можливостей цього інструмента, але й від індивідуального вміння ним користуватися. З огляду на це стаття присвячена розглядові предметних галузей функціональної граматики й теорії моделей спілкування, які тісно пов'язані між собою.

Ключові слова: ідіостиль, функціональна граMATика, мовленнєва комунікація.

Идиоэтнический язык является инструментом общения, и, соответственно, эффективность коммуникации зависит не только от функциональных возможностей этого инструмента, но и от индивидуального умения им пользоваться. Ввиду этого, статья посвящена рассмотрению предметных отраслей функциональной грамматики и теории моделей общения, которые тесно связаны между собой.

Ключевые слова: идиостиль, функциональная грамматика, речевая коммуникация.

Any ideoethnic language is means of communication and therefore efficacy of communication depends both on functional possibilities of this means and on individual skills of using it. For this reason the article is devoted to analysis of subject branches of the functional grammar and the theory of communicative models, which are connected in the close way.

Keywords: idiostyle, functional grammar, speech communication.

Методологія теоретичного дослідження у функціональній граматиці орієнтована у напрямку «від семантики до форми». «Аналіз, який спрямований від семантики, – зазначає О.В. Бондарко, – дозволяє вийти за межі «простих і явних» фактів, які давно вивчала граMATика (типу афіксації), і звернутися до вивчення засобів більш складних, пов'язаних із взаємодією різнорівневих елементів» [1, с. 15]. Методи аналізу «від форми до семантики» також знаходять застосування у функціонально-граматичних дослідженнях (ФГ-дослідженнях) – вони використовуються, зокрема, у процесі опису й систематизації граматичних форм різних ідіоетнічних мов. О.В. Бондарко вказує на два фактори, які зумовлюють необхідність синтезу обох підходів – «від семантики» і «від форми» – в теорії функціональної граматики. (1) Оскільки предметом теорії функціональної граматики (ТФГ) є закономірності функціонування граматичних форм у процесі мовленнєвого спілкування, виникає необхідність теоретичної репрезентації двох протилежних за напрямком комунікативних позицій – мовця і слухача. «У процесі формування висловлення, – зазначає

О.В. Бондарко, – мовець іде від смислу, який він хоче передати, до формальних засобів... Важливо врахувати й ту обставину, що мовець, контролюючи своє мовлення, займає позицію слухача. Відповідно, в його мислительно-мовленнєвій діяльності основний напрямок від думки до засобів її вираження поєднується (підкреслення наше – Т.С.) з напрямком від формальних засобів до мовного й мислительного змісту» [1, с. 14-15]. Позиція слухача дзеркально симетрична: для того, щоб розуміти смисл сказаного, необхідно мати досвід (хоча б мінімальний) говоріння даною мовою й знати механізми утворення висловлень. Отже, завданням ТФГ є створення єдиної методологічної й концептуальної основи для опису процесів формування й розуміння смислів мовленнєвих творів (МТ). (2) У природній мові, як і в інших складних функціональних системах, спостерігається характерне явище асиметричного дуалізму структур і функцій. «Необхідність синтезу обох напрямків опису («від семантики» й «від форми») у функціональній граматиці спирається й на той факт, що певна функція може бути реалізована різними мовними засобами і, з

іншого боку, один і той же мовний засіб може володіти й звичайно володіє різними функціями...» [1, с. 15]. Відповідно, в контексті ТФГ необхідно розрізняти значення мовних виразів і смислові функції, які вони можуть виконувати в різних мовленнєвих творах.

Для реалізації теоретичного синтезу, про який у даному випадку йдеться, необхідно, щоб понятійний апарат ТФГ забезпечував можливість застосування методів системного аналізу в тій галузі, яку в традиційній лінгвістиці прийнято називати «планом змісту» природної мови. «Ідеться, – підкреслює О.В. Бондарко, – не тільки про диференціацію всередині широкої сфери семантичного змісту, але й про аналіз взаємозв'язків різних аспектів семантики як складного цілісного об'єкта» [3, с. 51-63]. «Ідеться про дослідницький прийом вичленення тих сторін мовної семантики, які в об'єкті аналізу існують у нероздільній єдності» [2, с. 6]. Природно, що ТФГ найтісніше пов'язана з теорією моделей спілкування (ТМС). Метою нашої статті є розгляд предметних галузей теорії функціональної граматики й теорії моделей спілкування. Тому передусім маємо уточнити співвідношення між термінологією ТМС й термінами ТФГ.

«Повідомлення, яке посилає відправник, – зазначає Р.О. Якобсон, – повинно бути адекватно сприйняте тим, хто його отримує. Усяке повідомлення кодується тим, хто його посилає, й повинне бути декодоване адресатом. Чим краще адресат знає код, який використовує відправник, тим більший об'єм інформації, яку вилучає він з повідомлення [6, с. 95]. У випадку мовленнєвої комунікації «знати код» означає володіти природною мовою, яка використовується в даному комунікативному акті. У свою чергу, володіти мовою означає знати значення слів і граматичних форм, які використовуються при побудові речень, а також значення різних скорочень і модифікацій мовних виразів, прийнятих у тій чи іншій соціальній групі носіїв даної природної мови. Те, що Р.О. Якобсон називає результатом декодування вербального повідомлення, тобто ту інформацію, яку суб'єкт слухач (С) може вилучити із повідомлення, використовуючи тільки знання мови, якою воно сформульоване, О.В. Бондарко називає мовним змістом висловлення [3]. Цей зміст, зазначає О.В. Бондарко, може бути теоретично репрезентований як «семантичний комплекс, який формується мовними значеннями і їхніми комбінаціями» [Там само]. (Тут важливо підкреслити, що слово «семантичний» використане у вузькому, семіотичному значенні. Прагматичний й інші компоненти смислу висловлення несуть інформацію, не пов'язану безпосередньо з мовою спілкування). У мовному змісті висловлення О.В. Бондарко виділяє універсальний компонент, який називає смисловою основою, й інтерпретаційний компонент – «спосіб представлення

смислу, пов'язаний з даною формою» [2, с. 6]. «Смислова основа універсальна, – підкреслює О.В. Бондарко. – Що ж стосується інтерпретаційного компонента, то у своїх конкретних реалізаціях, які відображають специфіку структури кожної мови й чинних в ньому правил функціонування лексичних і граматичних одиниць, він є ідіотнічним. Це не виключає можливості міжмовних збігів і паралелізму деяких тенденцій мовної інтерпретації...» [Там само, с. 7]. У теорії функціональної граматики, яку розробляють О.В. Бондарко і його послідовники, мовні одиниці й категорії розглядаються як «єдності планів змісту й вираження» [Там само, с. 10], тому в центрі дослідницького інтересу перебуває специфічний для кожної мови нерозривний зв'язок між «змістом і формою його мовного представлення». Такий зв'язок О.В. Бондарко називає «мовною інтерпретацією смислового змісту», зазначаючи при цьому, що «загальне поняття інтерпретації в лінгвістиці може мати різні тлумачення [Там само: 9], а трактування даного поняття в ТФГ «може розглядатися як одне із «спеціальних теорій інтерпретації» – одна з моделей, які концентрують увагу на специфіці мовних значень» [Там само, с. 10]. Отже, в контексті ТФГ поняття «інтерпретаційний компонент» (ІК) і «смислова основа» (СО) виділяють два аспекти «мовної семантики, які в об'єкті аналізу існують в нероздільній єдності» [Там само, с. 6]. Наприклад, зіставний аналіз мовної семантики речень (1) «Павло має машину», (2) «У Павла є машина», (3) «Pavel has a car» дозволяє встановити наступні факти: (а) СО (1) = СО (2) = СО (3); (б) ІК (1) ± ІК (2) ± ІК (3); (в) ІК (1) ізоморфний ІК (3) в синтаксичному й семантичному відношеннях; (г) ІК (2) не ізоморфний ІК (3) в цих же відношеннях; (д) ІК (1) не ізоморфний у структурно-граматичному відношенні (в реченні (1), на відміну від (3), значення невизначеного артикля виражене контекстуально; в (1) слово «машина» – іменник жіночого роду; тоді як в (3) слово «car» – іменник середнього роду); (е) оскільки мовний зміст (МЗ), за визначенням, дорівнює СО + ІК, МЗ (1) ± МЗ (2), синонімія в природній мові завжди відносна і зводиться лише до тотожності смислових основ; зокрема, речення (1) і (2) взаємозамінні не у всіх ситуаціях; якщо, наприклад, Павло купив машину, тоді однаковою мірою доцільним буде вживання речень (1) і (2), якщо ж він узяв машину на прокат, тоді буде правильним використати речення (2), а не (1).

У теорії моделей спілкування предметом аналізу є комунікативні аспекти мовленнєво-мислительної діяльності, зокрема, процеси виробництва МТ і розуміння його смислу в умовах конкретної комунікативної ситуації (КС). У контексті ТМС МТ розглядається як багатofакторна інформаційна система, яка, у свою

чергу, репрезентується як функція S від системи комунікативних змінних.

У базовій моделі ТМС припускається, що інформація, яку повідомляють один одному і, відповідно, сприймають, враховують і використовують у своїх комунікативних діях суб'єкти мовленнєвого спілкування, не залежить від особливостей граматики й лексики мови, якою вони спілкуються. Це припущення, далі позначене $A1$, є однією з власних аксіом ТМС, які обмежують предметну царину даної теорії й визначають основні риси її методології. Аксіома $A1$ обмежує предметну ділянку ТМС множиною транспарентних (в інформаційному відношенні) комунікативних актів $\{KA\}$ T – тобто таких, в яких мовленнєве спілкування може відбуватися без втрат і спотворень комунікативно значимої інформації. Із $A1$ безпосередньо випливає, що в кожному KA , який належить $\{KA\}$ T , комунікативна ефективність мовленнєвого спілкування не залежить ні від вибору ідіоетнічної мови, ні від вибору альтернативних варіантів MT , еквівалентних у функціонально-семантичному відношенні. Відповідно, смисл MT у транспарентному KA може бути поданий як інваріант двох типів перекладу: (1) внутримовного і (2) міжмовного [2, с. 5]. Якщо ж інформація, яка міститься в MT , належить до позамовної дійсності [4, с. 33], і хоча б один із вказаних типів перекладу призводить до зміни комунікативної значимості цього MT для учасників деякого комунікативного акту, то даний KA не належить множині $\{KA\}$ T , і, відповідно, його теоретичний опис не належить до предметної галузі ТМС. Якщо, наприклад, у вірші замінити якийсь мовний вираз його синонімом (переклад (1), то може бути втрачене те, заради чого цей вірш був створений, – його художня цінність. Аналогічно переклад на якусь сучасну мову (переклад (2)) древнього релігійного гімну чи магічного заклинання неминуче призводить до втрати функціонального призначення цих текстів в аутентичній для них культурній сфері. Ці приклади вказують на існування меж застосування ТМС, предметна галузь яких залишається, однак, надзвичайно широкою. У сучасному суспільстві в багатьох сферах практичної діяльності мовленнєве спілкування відповідає вказаним вище критеріям інформаційної транспарентності комунікативного акту. Сьогодні, образно висловлюючись, соціальна, економічна, політична, науково-технічна інформація вільно переміщується по всьому світові, незважаючи на державні кордони й пов'язані з ними мовні відмінності. У контексті ТМС онтологічна незалежність інформації (смислу MT) від мовних засобів її вираження в транспарентних KA розглядається як достатня підстава для розмежування й окремого дослідження змістових і формальних характеристик природної мови, і, зокрема, як зазначає О.В. Бондарко, «для постановки питання про

семантику як цілісну систему, яка має певну структуру» [3]. Такий методологічний підхід, підкреслює С.Д. Кацнельсон, є актуальним і в сучасній теоретичній граматиці: «Наявність значних лакун в описових граматиках пояснюється не стільки недостатнім охопленням вихідних даних, скільки недостатністю методу, який орієнтується на зовнішні граматичні форми. Граматика порівнювана з айсбергом, більша частина якого прихована водою. Для дослідження прихованих граматичних форм необхідні нові методи, які передбачають аналіз змістового боку мови» [5, с. 83].

Загальний принцип аналізу засобами ТФГ мовного структурування смислу MT , за словами О.В. Бондарка, такий: «У кожній формі – своє значення. Відмінність форм (у широкому розумінні – форм слова, словосполучення і речення) не може не відобразитися на вираженому змісті. Різні форми або виражають значення, яке змінює смисл висловлення, або, при тотожності чи схожості смислу, містить в собі різні способи його мовної семантичної інтерпретації» [2, с. 7]. Загальний принцип аналогічного дослідження в контексті ТМС (аксіома $A2$) формулюється дещо інакше: «Кожна форма має значення, функціонально залежне від інтерпретації комунікативних змінних конкретного KA , який належить до класу $\{KA\}$ T ». Методологічні підходи до проблеми взаємозв'язку між формою і змістом мовного вираження в названих двох теоріях розрізняються в наступних аспектах. У ТФГ у центрі дослідницького інтересу – ідіоетнічна мова, представлена як стійка, історично складена система білатеральних мовних одиниць, кожна з яких є характерною саме для даної мови «єдністю знака і значення». «У розпорядженні мовців, – вважає О.В. Бондарко, – є історично складені системи форм і конструкцій разом із способами представлення смислового змісту, які містяться в них [2, с. 9]. У процесі формування висловлення суб'єкт комунікації може вибирати ту чи іншу «мовну інтерпретацію змісту», але «можливості вибору завжди обмежуються факторами обов'язковості, які визначаються структурою даної мови» [Там само]. Отже, в контексті ТФГ кожна мовна конструкція «разом із змістом, що міститься в ній» [Там само] розглядається як білатеральна лінгвістична константа, яка належить конкретній ідіоетній мові. Наприклад, українській мові належать, серед інших, двомісні предикатні константи «має (x, y)», «є (x, y)», предикативні конструкції (1 /) (Суб'єкт) x має (об'єкт) y, (2 /) У (суб'єкта) x є (об'єкт) y, повнозначні слова, представлені у ТФГ як елементарні мовні конструкції, – наприклад, предметні константи «Павло», «машина», а також пропозиціональні константи (речення), зокрема ті, які отримуємо внаслідок підстановки предметних констант чи кванторних виразів замість змінних у предикативних

конструкціях: (1) Павло має машину, (1а) Багато хто має машини, (2) У Павла є машина, (2а) У когось є машина тощо. Пропозиціональні константи, повністю оформлені, як (1) – (2а), чи еліптичні, як, наприклад, (2б) У Павла – машина, є «атомарними» мовленнєвими одиницями – потенційними висловленнями. «Молекулярні» мовленнєві одиниці утворюються з «атомарних» різними способами – наприклад, у результаті приєднання до пропозиціональної константи модального оператора, який змінює логічний, когнітивний і/чи ілокутивний модус висловлення, з допомогою об'єднання пропозиціональних констант у складні (у логічному розумінні) висловлення, їх нарративної композиції у надфразові єдності тощо. Мовленнєве спілкування в контексті ТФГ подане як оперування мовленнєвими одиницями, як реалізація програми мислительно-мовленнєвої діяльності, яка включає в себе операції ідентифікації й вибору мовних констант, їх композиції і декомпозиції. Наприклад, якщо «смісловий задум» (термін О.В. Бондарка) суб'єкта М, який говорить українською, полягає в передачі повідомлення про те, що Павло володіє чи може розпоряджатися автомобілем, він може використовувати замість слова «автомобіль» слово «машина» (в англійській чи польській мові суб'єкт М не мав би такої можливості) і побудувати висловлення на основі мовного предиката «має (х, у) (Павло має машину), або предиката «є (х, у)» (Павло є володарем машини), або на основі предикативної конструкції (2/) (У Павла є машина). (В останньому висловленні, зазначає О.В. Бондарко [3], слово «є» має значення, абсолютно відмінне від значення предиката «є (х, у)»). У свою чергу, суб'єкт С, почувши, наприклад, висловлення (2), буде діяти у тому ж порядку: спочатку він виділить й ідентифікує в цьому висловленні предикативну структуру (2/), а потім зрозуміє повний зміст висловлення, не відволікаючись при цьому на роздуми про чисельні альтернативні значення слова «є».

Центральне місце в понятійній системі ТФГ посідає поняття «смісл мовленнєвого твору». «Мовленнєвий зміст, – зазначає О.В. Бондарко, – являє собою результат взаємодії мовного змісту висловлення (семантичного комплексу, який формується значеннями мовних одиниць і їх комбінацій), контекстуальної, ситуативної й енциклопедичної інформації» [3]. Точніше визначення цього поняття подано в теорії моделей спілкування (ТМС): зміст МТ у контексті ТМС поданий як функція S від ієрархічно організованої системи комунікативних змінних – синтаксичних, прагматичних, ілокутивних, евентуальних, соціокультурних, функціонально-стильових і дискурсивних.

У ТМС, на відміну від ТФГ, предметом дослідження є не сама мова, а її використання в різноманітних ситуаціях мовленнєвого спіл-

кування. Предметна галузь ТМС, як уже було зазначено вище, обмежена множиною комунікативних актів {КА Т}, у яких мовленнєве спілкування може здійснюватися без втрат чи спотворень комунікативно значимої інформації. Ця умова вносить обмеження на низку функціонально взаємопов'язаних параметрів комунікативної ситуації. У свою чергу, такі обмеження відображають реальні умови, за відсутності яких комунікативні дії суб'єктів КА не можуть бути ефективними. Наприклад, дорослий не буде розмовляти з дитиною на теми, недоступні дитячому світосприйманню; фахівець не буде обговорювати професійні проблеми з дилетантом; людина, яка захоплюється класичною музикою, не зможе передати свої враження співбесіднику, якщо той абсолютно не цікавиться музичним мистецтвом, – у всіх цих ситуаціях, як і у багатьох інших, умови інформаційної транспарентності мовленнєвої комунікації є такими, які виконати неможливо. З іншого боку, названі обмеження предметної галузі ТМС дозволяють побудувати теоретичну модель КА Т, компонентами якої є функціонально-структурні описи процесів формування й розуміння контенту МТ в умовах типологізованої комунікативної ситуації. У межах цих теоретичних описів, як буде показано далі, відкривається можливість експлікації понять, за допомогою яких реалізується дослідницька стратегія ТФГ «від змісту до форми», зокрема, таких понять, як «граматичне значення», «семантична категорія», «семантична функція», «функціонально-семантична категорія». Для того щоб зіставити предметні галузі ТМС й ТФГ і узгодити їхні концептуальні засоби, необхідно звернути увагу на такі методологічні аспекти цих теорій:

1. У ТФГ мовні й мовленнєві одиниці розглядаються як білатеральні константи, які належать конкретній ідіоетнічній мові. У ТМС усі мовні й немовні параметри комунікативної ситуації (КС) розглядаються як змінні, значення яких встановлюються (з тим чи іншим ступенем узгодженості) суб'єктами мовленнєвого спілкування (аксіома А3). У багатьох чи навіть у більшості КС слова й речення ідіоетнічної мови використовуються у їх звичайних, загальноприйнятих значеннях. Велика кількість КА Т, які здійснюються у таких комунікативних ситуаціях, належать одночасно предметним галузям ТМС і ТФГ. Однак предметна галузь ТМС включає в себе, окрім названих, і такі КА Т, в яких повний контент окремого повідомлення не дорівнює мовному смислові відповідного МТ, і тому може бути побудований і зрозумілий тільки з урахуванням контексту й інших інтерпретованих параметром «нестандартної» комунікативної ситуації. Не можна, зокрема, не враховувати можливості умовного, конвенціонального (як, наприклад, при використанні паролів), чи особливого, характерного тільки для даної

ситуації позначування мовних виразів (наприклад, в деяких КА Т слово «машина» у складі висловлень (1) чи (2) може ситуативно означати не автомобіль, а комп'ютер). Необхідно також ураховувати, що будь-яка ідіотетична мова є інструментом спілкування, і, відповідно, ефективність комунікації залежить не тільки від функціональних можливостей цього інструмента, але й від індивідуального вміння ним користуватися. У ТМС розглядаються, окрім інших, такі КА Т, у яких неправильне чи неточне використання мови може бути компенсоване вмінням розмірковувати й немовними знаннями суб'єктів спілкування. (Тут можна навести приклад, який описав О.І. Солженіцин у хронікально-документальній частині роману «Красное колесо». Відомий діяч земського руху в Росії князь Б. В'яземський якось показав знайомому селянинові осла й запитав, чи знає той, що це за тварина. «Звичайно, знаю, – відповів селянин. – Це лев. На ньому Спаситель в'їхав в Іерусалим»). З погляду ТМС, у даному випадку номінативна помилка в мовленнєвій дії компенсується правильно проведеною операцією предикативної ідентифікації об'єкта. Цей приклад може також бути ілюстрацією характерного для повсякденного й наукового функціональних стилів мови (але не мови художньої літератури) пріоритету предикації над номінацією). Нарешті, в ТМС розглядаються й такі КАТ, у яких суб'єкти здійснюють у процесі спілкування немовні комунікативні помилки. (Ілюстрацією таких помилок може слугувати, наприклад, розмова Хлестакова з градоначальником у комедії М. Гоголя «Ревізор»).

2. У ТФГ досліджуються виразні можливості ідіотетичних мов у синкретичній єдності з їхніми смислоутворювальними функціями. Тому раціональним є вибір обмеженого класу КС, у яких суб'єкти однаково точно розуміють і розрізняють всі нюанси смислу використовуваних в мовленні мовних виразів. У ТМС обґрунтовано припускається, що суб'єкти мовленнєвого спілкування в різних ситуаціях можуть як завгодно, правильно чи неправильно, однаково чи по-різному, інтепретувати будь-які змінні КС. Це вихідне припущення розглядається як раціональна основа, по-перше, для прийняття аксіоми А3, і, по-друге, для узагальнення аксіоми А2: не тільки смисл МТ, але й будь-яка інша комунікативна змінна може бути теоретично представлена як функція від інших змінних КС, між якими також можливі системно-функціональні взаємозв'язки (А2 /). Як функціонально залежні змінні можуть бути представлені, наприклад, різні «фізичні» параметри й об'єкти ситуації, в яких здійснюються мовленнєві дії, імена людей, які проголошують учасники розмови, і навіть самі ці учасники. (У житті кожної людини трапляються ситуації, коли за смислом адресованого їй висловлення вона розуміла, що людина, яка

звернулася до неї, помилися в ідентифікації адресата, тобто приймає її за когось іншого). Прийняття А2 / як аксіоми ТМС зумовлене двома фактами, встановленими, відповідно, когнітивною лінгвістикою й когнітивною психологією. По-перше, в умовах конкретної КС адекватність розуміння суб'єктом-слухачем (С) смислу адресованого йому МТ залежить не тільки від його знання мови і знань, пов'язаних з темою розмови, але й від правильності його суб'єктивної інтерпретації різних «матеріальних» й «ідеальних» параметрів КС (наприклад, від того, наскільки правильно йому вдалося визначити референти використовуваних в даному МТ імен і вказівних займенників). При цьому процес розуміння відбувається одночасно у двох напрямках: від уже інтерпретованих змінних КС (зокрема, від «впізнаних» значень слів) до смислу МТ, і від інформації, яка явно чи імпліцитно міститься у смислі МТ, до більш точного визначення значимих параметрів певної комунікативної ситуації. Стосовно до цього прийняття аксіоми А2 / відкриває можливість теоретичного моделювання комунікативних актів, суб'єкти яких досягають взаєморозуміння, допомагаючи один одному виправляти припущені в процесі спілкування комунікативні помилки. По-друге, як встановлено сучасною когнітивною психологією, за «автоматичним» розумінням мовлення й «миттєвим» впізнанням людей і об'єктів у процесі мовленнєвого спілкування приховуються складні когнітивні дії суб'єктів, здійснювані ними зазвичай без рефлексивного контролю. З погляду фахівців, які займаються комп'ютерним моделюванням когнітивних процесів, кожна така дія є, по суті, обчисленням суперпозиції декількох нечітких функцій, чи, інакше кажучи, процесом вирішення серії задач, які взаємозв'язані між собою у такий спосіб, що результати вирішення однієї чи декількох попередніх задач використовуються як аргументи для вирішення наступної, більш загальної задачі. З погляду логіки, такі когнітивні дії являють собою проведення базованих на неповній і неточній інформації, так званих немонотонних правдоподібних роздумів (plausible inferences). «Правдоподібними» роздуми називаються тому, що в них дедукція чергується з індукцією, з індуктивними методами формування й оцінювання гіпотез, які дають тільки ймовірні, «правдоподібні» знання. Немонотонними прийнято називати умовисновки, в яких використання нових припущень примушує відмовитися від старих гіпотез і їхніх дедуктивних наслідків. У контексті ТМС немонотонність умовисновків, які проводить суб'єкт у процесі розуміння смислу МТ, означає неадитивність побудови інформаційної системи (аксіома А4): нова інформація, отримана суб'єктом у процесі мовленнєвого спілкування, не завжди «додається» до попередньої – іноді вона частково чи повністю

«руйнує» інформаційну систему, яка склалася, і примушує людину «переосмислити» почуте висловлення, тобто перебудувати його зміст на основі нових гіпотез.

3. У ТФГ мовний зміст розглядається як когнітивна константа, «закріплена» за конкретною формою його вираження в даній ідіоетнічній мові. О.В. Бондарко трактує МС як єдність смислової основи (СО) й інтерпретаційного компонента (ІК), при цьому ІК завжди несе в собі інформацію про специфічний для певної мовної форми спосіб представлення СО – відповідно, в природній мові абсолютної синонімії не існує.

Оскільки в ТМС досліджується не власне мова, а її комунікативна функція, в контексті цієї теорії, згідно з аксіомою А2, мовний зміст

речення розглядається як не повністю, а лише частково визначена інформаційна система, і репрезентується як семантична конструкція, яка містить як свої компоненти функціональні змінні, залежні від інших змінних КС.

Отже, в ТМС мова й мовлення досліджуються в значно ширшому, ніж у ТФГ, класі комунікативних ситуацій, і при цьому предметна галузь ТФГ є підсистемою системно організованої онтології (предметної галузі) теорії моделей спілкування.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розгляді методології, яка послідовно реалізує системний підхід у дослідженнях «плану змісту» природної мови, а саме, у логіко-семантичному моделюванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Введение. Основания функциональной грамматики. Исходные понятия // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. – Л.: Наука, ЛО. – 1987. – С. 5-39.
2. Бондарко А.В. К проблеме соотношения универсальных и идиоэтнических аспектов семантики: интерпретационный компонент грамматических значений // Вопросы языкознания, 1992. – № 3. – С. 5-20.
3. Бондарко А.В. О стратификации семантики // Общее языкознание и теория грамматики: Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения С.Д. Кацнельсона. – СПб.: Наука, 1998. – С. 51-63.
4. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А. Золотова, Н.К. Ониненко, М.Ю. Сидорова; РАН. Институт русского языка им. В.В. Виноградова, Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Филологический ф-т. – М., 1998. – 528 с.
5. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.
6. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 462-482.

Рецензенти: д.філол.н., професор О.А. Дубова,
д.філол.н., професор Т.М. Корольова